

- bility Approach». En: DENEULIN, S.; NEBEL, M. y SAGOVSKY, N. (eds.). *Transforming Unjust Structures: The Capability Approach*. Dordrecht: Springer, 37.
- DE-SHALIT, Avner (1995). *Why Posterity Matters: Environmental Policies and Futures Generations*. Londres: Routledge.
- GAUTHIER, David (1986). *Morals by Agreement*. Nueva York: Oxford University Press.
- HOLLAND, Breena (2008). «Justice and the Environment in Nussbaum's "Capabilities Approach": Why Sustainable Ecological Capacity Is a Meta-Capability». *Political Research Quarterly*, 61 (2), 319-332.
- KUMAR, Rahul (2003). «Who Can Be Wronged?». *Philosophy and Public Affairs*, 31 (2), 118.
- NUSSBAUM, Martha (2002). *Las mujeres y el desarrollo humano: El enfoque de las capacidades*. Barcelona: Herder, 40.
- (2007). *Las fronteras de la justicia: Consideraciones sobre la exclusión*. Barcelona: Paidós.
- PARFIT, Derek (2004). *Razones y personas*. Madrid: Antonio Machado Libros.
- RAWLS, John (1971). *A Theory of Justice*. Cambridge: Harvard University Press.
- RICOEUR, Paul (1996). *Sí mismo como otro*. Madrid / México: Siglo XXI.
- ROBEYNS, Ingrid (2003). «Sen's Capability Approach and Gender Inequality: Selecting Relevant Capabilities». *Feminist Economics*, 9 (23), 70-71.
- SEN, Amartya (1992). *Inequality Reexamined*. Cambridge: Harvard University Press.
- (1999). *Development as Freedom*. Oxford: Oxford University Press, 82.
- SHKLAR, Judith (2013). *Los rostros de la injusticia*. Barcelona: Herder.
- THOMPSON, Janna (2009). *Intergenerational Justice: Rights and Responsibilities in an Intergenerational Polity*. Nueva York: Routledge.

Cristian Moyano Fernández

Universitat Autònoma de Barcelona – ICTA

<https://doi.org/10.5565/rev/enrahonar.1368>

RIBA, Jordi (2021)

Crisis permanente: Entre una fraternidad huérfana y una democracia insurgente

Barcelona: NED Ediciones

ISBN 9788418273230

En aquesta obra, Jordi Riba no solament hi defineix (o hi circumscriu) els límits de la democràcia, sinó que, amb l'expressió *crisi permanent*, també hi recrea un ambient conegut per tothom abans de i durant la pandèmia global.

Riba ho pensa des d'una perspectiva filosòficament més àmplia. En la seva reflexió dona una nova volada al problema

de la democràcia. Més enllà de la qüestió del poder, intenta interpretar «la configuració de la crisi de la democràcia per un conjunt de discursos, dispositius i eines que limiten les situacions, guien les accions i les oportunitats per donar-los sentit» (p. 28).

Els grecs van fer servir el mot *krinein* per referir-se a la separació, la distinció,

entre conceptes o coses. Jordi Riba en pren aquesta accepció al peu de la lletra, és a dir, en aquest treball, des de la perspectiva de Jean-Marie Guyau com a clau de volta, es distancia del simbolisme general de la democràcia per reflexionar sobre què s'hi esdevé. La inspiració en el vitalisme moralista d'aquest autor francès del segle XIX, que publicà *L'esquisse pour une moral sans obligation ni sanction* l'any 1885, travessa l'obra de Jordi Riba. Nietzsche en feu una anotació detallada que el mateix Riba introduí admirablement en una edició francesa de *L'Esquisse* a l'editorial Payot l'any 2012. Guyau va utilitzar el terme *anomia* en un sentit contrari de com el definí Durkheim en la seva sociologia: per a Guyau l'anomia assenyalava una absència de regles de conducció moral, en positiu. Permet fer de trànsit en direcció a l'acció concreta, l'acció entesa com una forma de pensament adreçada als altres. El que fem és el que volem dir. I no a l'inrevés. Així doncs, per a Guyau l'anomia no és un problema, sinó la situació real del present que interpel·la tothom. Aquest anar a la deriva serà constitutiu de la modernitat. Des d'aquest punt de vista, Riba analitza la crisi permanent de la democràcia d'avui.

Seguint el rastre de Guyau, l'autor proposa cercar algunes alternatives a la conceptualització clàssica de la filosofia. Es pregunta, per exemple, com es pot substituir la insuficiència o l'ocàs de la conceptualització filosòfica. Intenta trobar a la caixa d'eines el clau i el tornavís que ens calen avui. Els troba en dues imatges interessants: la primera és la metàfora de l'escena, de Jacques Rancière; la segona és la idea del moment, de J. G. A. Pocock, que utilitzà Miguel Abensour en el seu llibre *La democràcia contra l'estat*. Les escenes serveixen per descriure la crisi; els moments seran punts d'inflexió i d'emancipació dels subjectes emergents.

Riba defineix la crisi permanent des de tres moments essencials:

- a) Després de Hegel: crisi filosòfica. En aquest moment posterior a Hegel —i encara que el mot *extinció*, tan en voga avui, també estigués en boca de tothom—, més enllà del sentit pejoratiu d'una crisi paralizadora, «es posà de manifest que, en absència d'un fonament, tant la filosofia com el saber humà en el seu conjunt podien continuar fent camí» (p. 24). L'expressió d'aquesta crisi permanent és la crisi d'autoritat.
- b) Crisi de la reproducció social. Aquesta crisi reflecteix les anades i vingudes econòmiques i es mostra en l'escena del moviment dels indignats del 15M, qui, amb la divisa «no ens representen», obrirà la qüestió sobre com es pot institucionalitzar la democràcia representativa.
- c) Crisi de la crisi i el seu futur. Aquí ens trobaríem ara. Riba explica que aquesta tercera escena està «en procés de construcció, és a dir, la visibilització de les crisis permanents i llurs possibles sortides vers una major i millor democràcia, o vers el seu retrocés autoritari» (p. 27).

Des del text de J. Riba podríem preguntar «hi ha democràcia sense crisi?». A aquesta qüestió hi respondríem que no, que no hi hauria democràcia sense crisi. Tanmateix, aquesta no seria la qüestió cabdal, sinó més aviat pensar com la crisi modula la democràcia gairebé com un estat d'ànim que compartim en estar amb els altres. Aquesta idea de l'estat d'ànim resulta útil com a moment emancipador, sobretot pensant en l'actualitat, quan es conjuguen la intolerància més ferotge amb la solidaritat més pregona.

En aquest context, l'autor declina la imatge marina de la democràcia: una forma de navegació sense rumb fix, una mica a la deriva. Citant Guyau, afirma el següent: «Cap mà ens dirigeix, cap ull vetlla per nosaltres, el timó es va trencar ja fa molt de temps o més aviat mai en vam tenir,

cal construir-lo, és una gran tasca, i és la nostra tasca» (p. 46).

La democràcia és, doncs, un moviment en marxa, el rastre que deixa darrere seu una nau damunt l'aigua. Cal navegar i tirar endavant, encara que la direcció no sigui evident. Per això necessitem el que Levinas anomenà «l'element humà», aquest punt de trobada entre persones, i que Abensour denominà «desordre fraternal», referint-se a la dimensió insurgent (no pas insurreccional) de la democràcia.

Però no és un xic idealista aquesta concepció de la fraternitat òrfena? Resulta evident, després d'haver llegit l'obra de Jordi Riba, que la democràcia inclou una modalitat paradoxal amb la qual ens les hem de veure en lloc de voler «milloorar-la». Es tractaria de viure-la constitutivament d'una altra manera, perquè no hi ha formes de perfeccionar una modalitat política imperfecta. «En aquest escrit» —diu Jordi Riba— «prenem la simple direcció d'establir un punt comparatiu, per fora de la lògica temporal, entre el que representa la novetat i el que pugui ser titllat d'antic» (p. 75).

La novetat es defineix des d'una nova relació dels ciutadans amb els po-

ders (l'exemple en seria el tweet d'Assange. La cosa antiga seria el desig no complert que això pugui establir-se d'una manera durable.

Aquesta dialèctica entre el que és nou i el que és antic té lloc a partir de dos moviments clau: d'una banda, el procés de politització de la societat civil, seguint Abensour, en un intent de recuperar la sinonímia entre societat civil i societat política (no pas Estat), i, de l'altra, la institució com a model positiu d'acció.

El llibre de Jordi Riba constitueix, tant en l'orientació com en el contingut, una excel·lent introducció a la filosofia política. Dona a conèixer l'obra de Guyau i d'Abensour, autors que potser hauríem de llegir millor. També contribueix a pensar un moment històric com l'actual, perquè avui la vida en comú es presenta com una delicadíssima forma d'estar en crisi permanent. Tanmateix, l'ombra del totalitarisme amenaça la possibilitat d'anar inventant altres fórmules possibles, junts, en aquesta nau a la deriva, metàfora indiscutible de Guyau i buc insígnia d'una obra l'atractiu intel·lectual de la qual rau en una mirada original que la ciència política, enganxada a la sociopatia, hauria de recordar de tant en tant.

Anna Pagès

Universitat Ramon Llull

<https://doi.org/10.5565/rev/enrahonar.1375>

SANZ, Marco (2021)

La emancipación de los cuerpos: Teoremas críticos sobre la enfermedad

Madrid: Akal, 154 p.

ISBN 978-84-460-5037-7

El libro que nos ocupa recibió, *ex aequo*, el Premio Internacional de Pensamiento 2030, convocado por el Instituto Asturries 2030 y el grupo editorial Akal. Su autor es Marco Sanz, investigador crítico y profesor de Antropología Filosófica y Filosofía de la Cultura. Es un libro muy

interesante, que aporta un enfoque fenomenológico crítico a la problemática de la enfermedad y su relación con la emancipación de los cuerpos.

Los temas del cuerpo y de la enfermedad han sido entendidos como problemáticas filosóficas de manera secun-